

Presinszky Károly: Magyar számítógépes dialektológiai kutatások Szlovákiában. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia–Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács, 2024, 160 p.

Presinszky Károly monográfiájának a közelmúltban történt megjelenése nemcsak a tájainkon zajló dialektológiai kutatások, hanem a szlovákiai magyar tudományosság egésze szemszögéből is kiemelkedő tudósi teljesítmény. Jelentőségét fokozza, hogy ez a Magyar Tudományos Akadémia és a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács Monográfiatorozatának 4. köteteként megjelent kiadvány mind az egyetemes magyar dialektológiában, mind nemzetközi összehasonlításban is újszerű és egyedülálló munka. Újszerűsége abban rejlik, hogy a szerző a nyelvjárástudomány legújabb ága, a számítógépes dialektológia módszereit alkalmazva írja le a szlovákiai magyar nyelvjárások sajátosságait.

Presinszky Károly az informatizációs lehetőségek alkalmazását a nyelvjárások kutatásában céltudatosan több lépésben valósította meg: kissé leegyszerűsítve első lépésként a nyelvjárási szövegfölvételek digitalizálását alkotta meg, a következő szakaszban pedig a digitalizált szövegek felhasználásával a szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek három kötetét hozta létre, végül pedig e hangoskönyvek további informatizációjával a nyelvjárási adatok térképekre vetítését és elemzését végezte el. A gazdag adatbázisra épülő új kutatási módszer alkalmazásának eredményeként a szlovákiai magyar nyelvjárásokkal kapcsolatos ismereteink nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is tökéletesedtek, gazdagabbak és pontosabbak lettek. A kutató megállapítását idézve: „[...] minőségi különbség jött létre az informatizált adatok lehetőségeinek kiaknázásában a hagyományos módon megjelent nyelvjárási adatok felhasználási lehetőségeihez képest.” (7. p.)

A monográfia szerkezetileg hat fő fejezetből áll.

Az első áttekintést nyújt a kutatás alapjait szolgáló elméleti ismeretekről, mint pl. a számítógépes dialektológia kezdeteiről, a nyelvjárási adatok informatizált feldolgozásának és integrálásának menetéről, de ugyancsak számba veszi a nyelvjárási hanganyag és lejegyzés összekapcsolásával született gyűjteményeket és feldolgozásokat, s bemutatja az azokra épülő kvantitatív számítógépes dialektológiai vizsgálatok lehetőségeit. Már ebben a szerkezeti egységben ízelítőt kaphatunk az új nyelvészeti technológiák folyamatos fejlesztéséről, melyek közül a nyelvjárási adatok informatizálására készült szoftver a kétezres évek első évtizedében Bihalbocs néven vált ismertté. Ez az informatizálási koncepció Vékás Domokos nevéhez kötődik, de fejlesztésében a mai napig Vargha Fruzsina Sára is aktívan részt vesz. (12–13. p.) A kezdeményezéshez a Kárpát-medencei magyar dialektológusok közül többen is csatlakoztak, köztük az itt bemutatott monográfia szerzője is.

A második fejezet a szlovákiai magyar nyelvjárások helyzetének és kutatásának lényegre törő összefoglalása: a kutató ismerteti nyelvjárásaink fő területi egységeit és típusait, továbbá a szlovákiai magyar nyelvjárások jelenét és változását befolyásoló nyelvroslertani és pragmatikai tényezőket, emellett kitér a nem kevésbé fontos nyelvjárási attitűd kérdéseire is. Az attitűddel kapcsolatos kutatások áttekintése alapján arra a többek által is megerősített álláspontra jut, hogy a nyelvjárásokhoz való pozitív viszonyulás, a presztízs a nyelvjárás megmaradását támogathatja, ezzel szemben a negatív attitűd, a stigma a visszahatalosulását gyorsíthatja fel. (29–31. p.)

E szerkezeti egység utolsó alfejezete a szlovákiai magyar dialektológia legfontosabb eredményeit és jelenkori kutatási feladatait foglalja össze. Elmondható, hogy az eddig elért eredmények alapján a szlovákiai magyar

nyelvjárás-kutatás valamennyit ugyan már törlesztett régi adósságából, de maradt még elvégzendő feladat is bőven. A további kutatásokat veszélyeztetheti az a tény, hogy a mi dialektológiánkra fokozottan érvényes az ismert bibliai idézet: „A munka sok, az arató kevés.” Anyagiilag támogatott intézményes háttér nélkül, egyszemélyes dialektológiával ugyanis csupán a feladatok töredéke valósítható meg.

A következő fejezet a szlovákiai magyar számítógépes dialektológiai kutatások kezdeteit és eredményeit ismerteti, melynek alfejezetei – a csallóközi–szigetközi nyelvjárás-csoportra irányulva – felkészítik az olvasót a Bihalbocs dialektológiai szoftver működésének, alkalmazásának és módszertanának alaposabb megismerésére. Áttanulmányozása során meggyőződhetünk arról, hogy ez a számítógépes dialektológiai módszer lehetővé teszi a nyelvjárás jelenségek részletesebb feldolgozását, térképes vizuális szemléltetésének és akusztikai-fonetikai hangzásának összekapcsolását, előre vetítve egy majdani „beszélő” nyelvatlasz megalkotásának lehetőségét is.

A negyedik fejezetben a háromrészes, elektronikus formában megjelent *Szlovákiai magyar nyelvjárás hangoskönyv I–III.* tervezését és létrehozását, illetőleg e multimediális adatbázis szerkezetét ismerhetjük meg. A szerző e nem hagyományos kiadványban a számítógépes dialektológia eszköztárát Szlovákia mindhárom magyar nyelvjárás régiójára, a közép-dunántúli-kisalföldire, a palóccra és az északkeletre is kiterjesztette. Így olyan hanggal szinkronizált nyelvjárás adattár jött létre, mely további sokrétű kutatási célokat szolgálhat. A hangoskönyvek által létrejött multimediális adatbázis nyelvjárás szövegei ugyanis nem csupán a dialektológusoknak, hanem sokszínű tematikájuknál fogva más rokon tudományok kutatóinak is forrásként szolgálhatnak. A lejegyzett és hangzó szövegek mint a folyamatos beszéd megnyilvánulásai az említett nyelvjárás régiók kutatópontjainak valós nyelvhasználatát tükrözik, s ennél

fogva mint a szövegek általában egyrészt az egyes nyelvi szintek hagyományos dialektológiai vizsgálatát, másrészt a magyar nyelvtudományban az utóbbi évtizedekben jelentős eredményeket elért szocio- és pszicholingvisztika, kétnyelvűség-kutatás, kommunikációelmélet, pragmatika, diskurzuselmélet stb. kutatásait is lehetővé teszik.

Az ötödik fejezet a fentebb jelzett dialektológiai kutatási lehetőségeknek a gyakorlati megvalósítását tartalmazza. A szerző a *Szlovákiai magyar nyelvjárás hangoskönyv I–III.* alapján olyan kvantitatív elemzéseket tár elénk, melyek térképekre vetített hangstatisztikai kimutatásokat tartalmaznak. Említést tesz az elődök korábban végzett munka- és időigényes hangstatisztikai vizsgálatairól, s az új technológiai eljárások előnyeit a korábbi módszerekkel összehasonlítva így foglalja össze: „A számítógépes eljárások nemcsak a hatalmas befektetett munkát takarítják meg, hanem sokkal több lehetőséget adnak részletesebb hangstatisztikai kimutatásokra.” (61. p.)

A további alfejezetekben a hangoskönyvek 27 kutatópontjáról származó 34 nyelvjárás szöveg alapján készült hangstatisztikai vizsgálatok eredményei olvashatók, s ezek térképre vetített adatai jól szemléltetik egy-egy konkrét nyelvjárás jelenség (pl. az *ë* és az *í*, a záródó diftongusok, a szótagzáró *l* viselkedése stb.) területi megoszlását és erősségét.

Az utolsó, a hatodik fő fejezet a hangoskönyvek szövegeinek kvalitatív módszerrel történő kutatási lehetőségeire világít rá. Megismerhetjük például a hangoskönyvek korpuszának funkcionális szemantikai vizsgálatából és a magyar–szlovák kétnyelvűségi jelenségek elemzéséből levonható tanulságokat is.

Külön kiemelendő az utolsó fő szerkezeti egység harmadik alfejezetének tematikája, mely a hangoskönyveknek az iskolai oktatásban történő alkalmazási lehetőségeit mutatja be. E gyakorlatorientált fejezet ötleteinek hasznossága egyebek között abban rejlik, hogy egyrészt interaktívabbá és hatékonyabbá tehetik a nyelvtani ismeretek diákok általi

befogadását, másrészt az új tudományos ismeretek és technológiák gyorsabban beke-
rülhetnek a közoktatásba. Ezáltal némileg
csökkenthető az oktatáspolitikai egyik közis-
mert adóssága, nevezetesen hogy a tudomá-
nyok új eredményei általában csak legfeljebb
fáziskéséssel épülnek be az oktatás tartalmát
szabályozó tantervekbe.

A monográfiát záró fejezetekben az elem-
zett nyelvjárási hangoskönyvekből vett szöve-
gek korpusza, valamint a kutatás releváns
elméleti hátterét és a szerző alapos szakmai
kompetenciáját bizonyító, magyar és idegen
nyelvű szakirodalom 23 oldalra kiterjedő jegy-
zéke olvasható.

Presinszky Károly könyvét bizonyára fő-
ként a nyelvtudomány s azon belül is a nyelv-
járások iránt érdeklődő jelenlegi és leendő
szakmabeliek forgathatják majd haszonnal.
Rajtuk kívül azonban a monográfia lapjain a
nem szakmabeliek, a szülőföld nyelvjárása és
helytörténete iránt érdeklődők is megtalálhat-
ják a számításukat. Emellett a téma alkalma-
zott és interdiszciplináris jellegéből adódóan a
rokon tudományok, sőt a számítástechnika
képviselőinek is hasznos információkkal szol-
gálhat. Talán az sem tűnik hiú ábrándnak,
hogy e könyv a nyelvjárások ügye iránt a
modern technológiákra fogékony ifjabb nem-
zedék érdeklődését is felkeltheti.

Sándor Anna

**Bauko János: Kétnyelvűség és keresztnév-
használat. Magyar–szlovák keresztnév-
könyv. Budapest, Magyar Tudományos Aka-
démia–Szlovákiai Magyar Akadémiai Ta-
nács, 2024, 326 p.**

A Magyar Tudományos Akadémia és a Szlo-
vákiai Magyar Akadémiai Tanács monográfia-
sorozatának legújabb kiadványaként jelent
meg napjainkban a *Kétnyelvűség és keresz-
tnevhasználat. Magyar–szlovák keresztnév-
könyv* c. monográfia. A mű szerzője Bauko

János, a nyitrai Magyar Nyelv- és Irodalomtu-
dományi Intézet docense, aki évtizedek óta
foglalkozik a névtan kérdéseivel, a szlovákiai
magyar névtudomány elismert szakembere,
és több kiváló monográfiája jelent meg ebben
a témakörében. A keresztnévkönyv a VEGA
1/0316/21-es számú, Egyszerű és szervezett
nyelvi menedzselés szlovák–magyar kétnyelvű
környezetben megnevezésű tudományos-kuta-
tói projekt keretében készült.

Ahogy a szerző a kötet előszavában is
jelzi, a keresztnévkönyv azért készült, hogy
hozzájáruljon az anyanyelvi (magyar nyelvű)
névmenedzseléshez Szlovákiában, segítse a
szülőket újszülött gyermekük keresztnévének
kiválasztásában, hiszen mindegyikük szembe-
sül azzal a kérdéssel, hogy gyermekének
milyen keresztnévet válasszon, illetve a gyer-
mek személynevét milyen alakváltozatban
anyakönyveztesse.

A szlovákiai magyarok számára készült
kötet három részre tagolható. A „Kétnyelvűség
és keresztnévhasználat” (9–43. p.) című feje-
zetben a szerző foglalkozik a keresztnév termi-
nusával, a személynevek rendszerében betöl-
tött helyével (a személynevek rendszerén
belül a névhasználati szintértől függően elkü-
löníti a hivatalos és nem hivatalos nevek cso-
portját), a magyar keresztnévek kialakulásá-
nak történetével, a keresztnévek és köznevek
közötti összefüggésekkel, a kisebbségekre
vonatkozó szlovákiai névtörvényekkel, a ke-
resztnévek anyakönyvi bejegyzésével kapcso-
latos szlovákiai törvényekkel, a keresztnévek
anyakönyvezésekor használatos szlovákiai és
magyarországi névjegyzékekkel, névkönyvek-
kel. Ebben a részben a szerző áttekinti a
keresztnévdívat változásait Szlovákiában és
Magyarországon, de értekezik a keresztnév-
adás indítékairól is. Ahogy az utóbbit tárgyaló
fejezetben megállapítja, a szülők gyakran
választanak olyan keresztnéve(ke)t gyerme-
küknek, amely egyedülálló, ritkán használatos
a szűkebb (vagy tágabb) környezetben.
Egyesek a keresztnév hangzását, mások a
jelentését (vagy ezek együttesét) veszik figye-

lembe a névadáskor. A névadók egy része keresztnévszótárban néz utána a név etimológiájának. Az interetnikus kapcsolatoknak köszönhetően számos idegen nyelvből származó keresztnév jelenik meg a névállományban. Ebben a részben kerül sor a keresztnévek használatának bemutatására is a magyar-szlovák kétnyelvű környezetben. A kétnyelvű közösségekben a személynevek szélesebb köréből válogathatnak a névhasználók. Mivel a szlovákiai magyarok magyar-szlovák kétnyelvű környezetben élnek, mind a magyar, mind a szlovák névhasználat hatással van rájuk. Ahogy a szerző is leszögezi, a szlovákiai magyar szülők egy része a Magyarországon is használatos utónevek közül válogat, más rész szlovákul anyakönyveztetni gyermeke nevét, így a szlovákban használatos utónevek állományából választ nevet.

Az „Anyanyelvi személynév-menedzselés Szlovákiában” c. fejezetben (38–42. p.) a névmenedzselés alkalmazott névtani területként jelenik meg, és megtudhatjuk, hogy a tulajdonnevek használatának menedzselésével, tervezésével, problémáival foglalkozik. A szlovákiai magyarok a keresztnévválasztás, -használat során különböző problémákkal szembesülhetnek. A szlovákiai kisebbségekhez tartozó kétnyelvű személyek a keresztnévválasztás során gazdagabb névkincsből, a kisebbségi és többségi vagy egyéb idegen nyelvekből származó névállományból egyaránt válogathatnak.

A „Magyar-szlovák keresztnévszótár” című rész (43–291. p.) 3673 (1580 férfinévhez és 2093 női névhez kapcsolódó) névcikket tartalmaz. Ahogy a szerző is leszögezi, a névcikkek megírásához alapvető forrásként és mintaként szolgált a Ladó János és Bíró Ágnes által 1998-ban, majd 2016-ban kiadott „Magyar utónévkönyv” s Fercsik Erzsébet és Raátz Judit 2017-ben megjelent könyve, az „Örök névnapotár”. A szlovák névpárok keresésekor elsősorban Milan Majtán és Matej Považaj „Vyberte si meno pre svoje dieťa” (Válasszon keresztnévet gyermekének) című könyve és Miloslava Knappová „Jak se bude

vaše dítě jmenovat?” (Hogy hívják majd az Ön gyermekét?) című 2017-es keresztnévszótára szolgált a szerző segítségére. A szótári részben a szerző részletesen bemutatja a névcikkek szerkezeti felépítését, melyekben feltünteti a magyarul (Magyarországon hivatalosan) anyakönyvezhető férfi- és női keresztnévalakokat, ezek mellett a szlovák névmegfelelőjüket (ha létezik), továbbá a névetimológiát és -jelentést (a nevek keletkezésével, alkotásmódjával kapcsolatos magyarázatok a magyar keresztnévekre vonatkoznak), a becenévalakokat (a szótárban a keresztnévként anyakönyvezhető becézett névalakok címszökeént szerepelnek), a névnap(ok) időpontját (a névcikkekben naptári rendben vannak felsorolva az adott keresztnévek valamennyi névnapjai), a rokon nev(ek)et. Utóbbiak között azokat tünteti fel, amelyek a magyar névkészletben megtalálhatóak. A névcikkekben szereplő rokon nevek listája nem teljes, többnyire a címszökeént álló magyar keresztnév legközelebbi rokon nevét/veit sorolja fel a szerző.

A „Melléklet – a személynévadáást és -viselést szabályozó szlovákiai törvények” című részben (291–315. p.) a személynévek anyakönyvezését érintő szlovákiai névtörvények (a kereszt- és családnévről szóló 1993. évi 300. számú és az anyakönyvekről szóló 1994. évi 154. számú, többször módosított törvények) teljes szövegét ismerteti a szerző. A személynevek anyakönyvezését szabályozó szlovákiai törvények lehetővé teszik a keresztnév anyanyelven való anyakönyvezését, a régebben szlovákul anyakönyvezett név kisebbségi névalakra való átirását, valamint a nem szlovák nemzetiségű nők számára a családnév -ová toldalék nélküli bejegyzését. A kötet fő részét szlovák és angol nyelvű összefoglalás zárja. A fő részt a hivatkozott irodalom, a felhasznált névszótárak és a névjegyzékek listája követi.

A kötet felépítése, a fejezetek egymásra épülése logikus, címrendszere jól áttekinthető, kifejtése világos. Hivatkozásai, szakirodal-

mi utalásai, irodalomjegyzéke, nyelvezete kifogástalan, stílusa gördülékeny, olvasható.

Az ismertett monográfia a szlovákiai magyar névtudomány értékes darabja. Jól mutatja a névtani kutatások sokszínűségét és más tudományokkal való szoros összefonódottságát szlovákiai magyar kontextusban. A kötet mind elméleti, mind gyakorlati szempontból egyaránt értékes, gazdag tartalmú és ösztönző hatású. A benne összefoglalt eredmények meggyőzőek, kiváló szakmai színvonalúak, jól megalapozottak.

A magyar–szlovák keresztnevkönyv célja, hogy segítse a szülőket újszülött gyermekük keresztnevének kiválasztásában, és hozzájáruljon az anyanyelvi (magyar nyelvű) névmenedzseléshez Szlovákiában. Az elsősorban a szlovákiai magyarok számára készült (a szlovákiai könyvpiacra ez idáig nem létező) kötet „útmutatóként” szolgálhat a keresztnevek anyanyelven történő anyakönyvezését illetően. A keresztnevkönyvet a szlovákiai magyar településeken az anyakönyvi hivatalokban is használhatják. Emellett a keresztnevszótár ismeretei az oktatásban is felhasználhatóak. Segítheti a diákok egyszerű névmenedzselését, a jövőbeli gyermekük utónevének kiválasztását. A kiadványt gyakorlati jellegéből adódóan haszonnal forgathatják a tulajdonosok (keresztnevek) iránt érdeklődő laikusok is.

Angyal László

Bene Sándor: Egy reneszánsz magyar író. Andreas Pannonius. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2023, 306 p.

„Andreas Pannonius a reneszánsz kor jelentős magyar írója volt.” Ezzel a látszatra betájoló jellegű, magabiztosságot sugalló, méltóságteljes mondattal indul Bene Sándor monográfiája a karthauzi rend jeles tagjáról, aki Hunyadi János katonájából vált szerzetessé és szerzővé. Hogy ez a mondat mégis meglepő

lehet, azt mi sem mutatja jobban, hogy a monográfiában szinte minden szava kultúrörténeti és filológiai patikamérlegre kerül, bizonyításra szorul, ugyanis a nyitómondat maga a központi tézis. Hogy kicsoda Andreas Pannonius, azt jóformán csak a régi magyar irodalomban jártas kutatók tudják. A kivételek, az irodalomtörténet szorgosabb tanulmányozói velük együtt idegenkedve fogadhatják a fenti állítást, ugyanis a domináns szakvélekedés az alig ismert életművet máig a középkori irodalom beszédmódjaihoz köti. Ráadásul ma sem a királytűkör, sem a retorikailag alaposan kidolgozott politikai traktátus, sem a misztikus kommentár nem tartozik az irodalom vezérműfajai közé, sőt ezeket a műfajokat talán az irodalomba sem sorolnánk be. A latinul író magyar vagy magyarországi szerzők hazatalálása a magyar irodalomba a romantika nemzeti zsenikultuszának zárójelbe tétele után sem zökkenőmentes. Izgalmas, hogy a szerző olykor magyarul is megszólal: magyarul idéz egy közmondást vagy megad egy magyar terminust. Amit ma Andreas Pannoniustól ismerünk, az mindössze két királytűkör (az egyiket Hunyadi Mátyásnak ajánlotta, ez magyarul is olvasható *Könyvecske az erényekről* címmel Boronkai Iván fordításában *A magyar középkor irodalma* című antológiában, a másikat Ercole d'Este ferrarai nagyherceghez címezte) és egy misztikus, újplatonista jegyeket hordozó, nemzetközi mércével mérve is figyelemre méltó értekezés az *Énekek énekéről*. Bene Sándor egy fejezetet szentel az írói életmű rekonstruálásának, a közvetett forrásokból ismert elveszett művek és a fennmaradt hálózatának. Az életmű egészéből kilenc mű azonosítható, ebből hat tűnt el vagy lappang.

Bene a korszakkonceptiók geneziséét is alaposan felvázolja, hiszen a keret elválaszthatatlan az értelmezéstől: Andreas Pannonius jórészt ennek a rendkívül fordulatos dinamikának válik fokozottan kiszolgáltatott szereplőjévé. Hol a reneszánsz nyúl merészen vissza az időben, hol a középkor kebelezi be a

reneszánsznak kiszabott időt, hol olyan szimbiózis jön létre, mely szinte ellehetetleníti a határok kijelölését, hol pedig az ideológiai preferenciák huzalozzák át a változó rendszereket vagy valamiféle képlékenyebb retorikai-poétikai mintázatok szervezik újjá a korszak-látványt. Korszak korszakot követ, de a korszakra következő korszak sem egyértelmű, s az sem segít, ha kihagyunk párat, és például a modernizmus fogalma felől közeledünk a régiséghez, hiszen maga a modernizmus is csak amorf segédfogalom, nem tudományosan rögzíthető viszonygóc. Bene képi szóhasználatával élve ez a monográfia Andreas Pannonius „középkorba való visszatoloncolása” ellen lép fel. Ez a fellépés elsősorban a forrásfeltárás és a forráshasználat szinte tételes analizisében ölt testet. A központi szerepet Francesco Petrarca szövegeinek jelenléte kapja. Ezek az intertextuális ablakok teszik láthatóvá a potenciális különbségeket, illetve a petrarcai lelki térkép válik vezérlő erővé. A szerző a Petrarca-recepció narratívái mentén összefüggéseket keres például Guarino iskolájának szellemisége és a keresztény humanizmus monasztikus vonzalmái között. A modell Konrad Burdach koncepciójával rokon, aki a német reneszánsz narratíváját a Petrarca-recepció jellegére alapozta.

Andreas Pannoniusnak még a neve is a korszak egyedi énfomálási technikáinak köszönhető. Hogy „polgári neve” ismeretlen, szinte eltörpül amellet, hogy a szerző eredetileg még Andreas Hungarus néven vetette bele magát az itáliai kulturális és vallási életbe, de már Andreas Pannoniusként halt meg. Bene joggal látja meg ebben is egy új identitás kialakításának reneszánsz programját. Külön fejezet foglalkozik az életrajz rekonstruálásával: itt egzakt tények és elejtett megjegyzések, filológusi gyöngyszemek sorjázna, s olykor a túlbujánzó történelmi fantázia visszanyesésére is szükség van.

Az *Énekek énekéhez* készített kommentár érdekes vonása, hogy a pseudo-dionüoszosi misztikus hagyomány és a platóni bölcsélet

bevonásával az erkölcsfilozófia felé mozdítja el a sarkalatos és a teológiai erények viszonyrendszerének vizsgálatát, melyek ideális összjátéka az isteni és az emberi lényeg „szerelmes egyesülésének” misztériumában csúcson sodor ki. Bene Sándor megfigyelése szerint már itt megjelenik az a *caritas*ra fókuszáló lélekfilozófiai elképzelés, mely később a politikai töltetű művekben válik markánsabban körvonalazhatóvá. Az erények és a politika viszonya alkotja a Mátyásnak dedikált királytűkör első nagyobb egységét is, majd az úgynevezett végső dolgok tematizálása következik, melyben a szerző az uralkodói feladat boldogságát, az ún. politikai boldogságot már elérte, az üdvözülésben méltán bízó fejedelem elmékedéseinek irányait jelöli ki. Az Ercole d’Este-féle traktátusban a Mátyás-féle képest látványos változás, hogy felerősödnek benne a humanista irodalmiasság jegyei, az antik referenciák, hogy bizonyos politikai és hadi történések konkrétabbak. Noha a két szöveg igen jelentős része szinte szóról szóra megegyezik, mégsem valamiféle kreatív reciklálásról van szó, mivel a két „változat” között hatalmas erkölcsfilozófiai különbség van. Az utóbbiban a fejedelem a politikai boldogság birtoklása révén alapozhatja meg a túlvilági boldogságot, azaz az aktív és a kontemplatív élet nem zárja ki egymást: az uralkodót a politikai erények gyakorlása vezetheti el a boldogító *fruitio Dei*hez, vagyis az Úristen-színéláshoz.

A könyv legizgalmasabb része a szövegek szoros olvasásának tapasztalatából fakadó belátások kiértékelése. A Mátyás-királytűkör főként Aegidius Romanus politikaelméleti koncepcióját követi, de a ferences (pontosabban ferences-platonizáló) hatás nyomai is jelentékenyek, ezt a szerző főként Bartholomaeus Anglicus enciklopédiájának példáján keresztül érzékelteti. A központi kérdés azonban itt is Petrarca (leveleinek) hatása. Tudatosítani kell, hogy a szerzőfogalom a korban meglehetősen tág, azaz a kompilatori jegyek is alkotói erényszámba mennek, így jelöletlen idéze-

tekkel is számolni kell. Bene a Petrarca-hatást a műfaji innovativitás és a retorikai tömörség tekintetében is fontosnak látja: a Petrarca-idézetes keretszerkezet az *epistola exhortatoria* megszólalásmódját készíti elő és zárja le. A platonizáló fordulat a másik műben markáns igazán, melyben konkrét antitomista tézisekkel is találkozunk a scotizmus irányvonal jávára. Az antik episztolográfiai hagyományt újraértelmező petrarcai változatok hatása Andreas Pannonius királytükreit is műfajközi mozgástartományokba utalja.

A bevezetésből kiderül, hogy Bene Sándor és Bíró Csilla Andreas Pannonius műveinek kritikai kiadásán dolgoznak. Ez a kötet kiváló bevezető a majdani életmű alaposabb megismeréséhez is.

Csehly Zoltán

Boëthius: Tanítás a zenéről. Ford. Kárpáti András–Vikárius László, Budapest, Gondolat, 2023, 294 p.

Óriási nyeresége mind a magyar ókor- és zene-tudománynak, mind a magyar műfordításnak Boëthius művének kitűnő fordítása. És óriási nyereség a fordítást bevezető tanulmány és az azt kísérő jegyzetapparátus (mindkettő Kárpáti András munkája) is. Boëthiust a magyar közönség elősorban filozófusként tartja számon: A *filozófia vigasztalása* című, verset prózával vegyítő remeklés méltán híres szerzőjeként.

A *Tanítás a zenéről* is valójában bölcséleti munka, részint azért, mert a zenei szerkezet és a zenei megértés világhértelmezési törekvés is, részint pedig azért, mert Boëthius az összhangzó számok úgymond zenematematikai hátterének feltárását főként a püthagoreus elméletre támaszkodva végzi el, de alapelveként jelentkezik az a törekvés is, hogy a zenei jelenségek értelmezhetősége elválaszthatatlan a matematikai tudományoktól (számтан, mértan, csillagászat), hiszen a világlélek maga is harmonikus zenei elemek-

ből áll. A világ, a kozmosz zenei szerkezetében (musica mundana) ugyanakkor önmagunk működését ismerjük fel, vagyis a test és lélek zenei átkomponáltságát (musica humana), ezért is élvezzük a zenét, és ezért szeretjük megszólaltatni (musica instrumentalis). Püthagorasz egy kovácsműhely hangjai alapján állapította meg a konszonzanciák számait: a hang elsősorban számokkal határozható meg, a hangok közti viszony pedig számarányokkal. A hangköz maga is számarány. A didaktikus eszköztársat lendületesen mozgósító mű első könyve a püthagoreusok zeneelméletének frappáns foglalata. Kiemelt szerepet kap a nevelés is, a zene hatása a lélekre és az erkölcsre, melyet nem csak megnesemesíthet, de le is züllesztget. Timotheoszt például azért üzték el Spártából, mert egy húrral megnövelte hangszere hagyományos húrszámát, s mivel túlbonyolított zenéje meglepően és felháborítóan új stíluseszmenyt követett, rá bízott fiúk nevelésében vétett a mértékletesség eszménye ellen. A zene nemcsak a lelket befolyásolja, sőt uralja, hanem a testet is vele együtt: egy auloszjátékos lány például a maga méltóságteljes szpondeuszaiival csillapította le a részeg ifjak tomboló gerjedelmét. Lelkünk és testünk állapotát ugyanazok a számarányok jellemzik, melyek a zenei dal-lamokat kapcsolják össze.

A második könyv a zenematematika aránytanának tárgyalására fókuszál, főként arra a tételre támaszkodva, hogy az egészhangköz nem osztható fel két teljesen egyenlő félhangközre. Felbukkan a mikrohangköz fogalma, és egy másik elmélet mintázatai is felsejlenek, Arisztoksenoszé, aki mind az egészhangköz, mind az oktáv felosztását egészen más logika szerint gondolja el.

A harmadik könyv az aránytan részlete-sebb kifejtése, miközben Boëthius az arisztoksenoszi zeneértelmezés merőben más stratégiáját is jelzi. Ugyanitt kerít sort a több-letrészes arányok törvényszerűségeinek bizonyítására, (a bizonyos alapvető és összetett hangközök közti mikrohangköznyi különbség

mértékeként elgondolt) ún. komma kiszámításának kérdéseire.

A negyedik könyv gyakorlatiasabb kérdések felé irányul, melyek fókusza a mérőléces monokhord és az ún. kanón beosztása lesz. Ebben elsősorban Eukleidész *Elemek* című művének téziseire támaszkodik. Ez a fejezet adja a modulus elméletének összefoglalását, és leírja egy hangológépszerű szerkezet, az ún. magadisz-felgömbökre feszített húr működését a hangviszonyok meghatározásában.

Az ötödik könyv Ptolemaiosz harmónia-tanát használva vezérelnként tekinti át a korábban is tárgyalt jelenségeket, például a konszonancia (az oktávkonszonancia különlegességének magyarázatával külön foglalkozik), a hangközök kérdését vagy az egészhangköz, a genoszok, a tetrachordok felosztásának eltéréseit egyes antik iskolák és

szerzők gyakorlatában, illetve a kromantikus és diatonikus beosztások minőségeit Ptolemaiosznál.

A fordítás végén a latin zenei szakkifejezések magyarázatai találhatóak: ez a jegyzék pótolhatatlan segítség ahhoz, hogy a mai zeneelméleti fogalmak segítségével az olvasó közelebb kerülhessen az antik világ nevezéktanához és zeneelméleti gondolkodásának megismeréséhez. A *Tanítás a zenéről* magyar fordítása bámulatos szakmai munka, hiszen a fordítóknak nemcsak egy adekvát és mai perspektívából jól követhető nevezéktant kellett megalkotniuk, hanem a szerző által sokszor evidensen ismertnek vélt ókori zeneelméleti írók mára elveszett vagy elhomályosult tanait is a lehetőségekhez viszonyítva rekonstruálniuk kellett.

Csehy Zoltán

Számunk szerzői

Angyal László (1983)

nyelvész (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar
Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyitra,
Szlovákia)

Csehy Zoltán (1973)

költő, műfordító, irodalomtörténész
(Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Fischerová, Eva (1988)

történész (Nyugat-csehországi Egyetem,
Plzeň, Csehország)

Izsák Gergely (1992)

történész doktorandusz, levéltáros (ELTE BTK,
Budapest; Magyar Nemzeti Levéltár SZKI,
Budapest, Magyarország)

Jeso Eszter (1999)

nemzetközi tanulmányok MA-hallgató
(Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest,
Magyarország)

L. Juhász Ilona (1960)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet –
Etnológiai Központ, Komárom, Szlovákia)

Kontra Miklós (1950)

professor emeritus (Károli Gáspár Református
Egyetem, BTK Magyar Nyelvtudományi
Tanszék, Budapest, Magyarország)

Molnár Imre (1956)

történész, nyugalmazott diplomata (Budapest,
Magyarország)

Pók Attila (1950)

történész (Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete,
Kőszeg; HUN-REN BTK Történettudományi
Intézete, Budapest, Magyarország)

Sándor Anna (1951)

nyelvész (Kolon, Szlovákia)

Somorjai Ádám OSB (1952)

emeritus vatikáni levéltáros (Pannonhalma,
Magyarország)

Szikszi Zsuzsanna (1969)

néprajzkutató-muzeológus, igazgató (József
Attila Városi Könyvtár és Múzeum, Makó,
Magyarország)

Tüskés Anna (1981)

irodalomtörténész, művészettörténész, biblio-
gráfus (HUN-REN BTK Irodalomtudományi
Intézet, Budapest; PTE MK Művészettörténet
Tanszék, Pécs, Magyarország)

Valkoun, Jaroslav (1983)

történész (Nyugat-csehországi Egyetem,
Plzeň; Károly Egyetem, Prága, Csehország)